

DETALJPLAN KV ENEN MFL KULTURMILJÖUTREDNING

KATRINEHOLM

SLUTVERSION

2023-10-20

UPPDRAG

319497, Detaljplan kv Enen mfl, Katrineholm

Titel på rapport: Detaljplan kv Enen mfl, Katrineholm

Version: Slutversion

Datum: 2023-10-20

MEDVERKANDE

Beställare: Katrineholms Fastighets AB (KFAB)

Kontaktperson: Ingmar Eriksson

Konsult: Tyréns Sverige AB

Uppdragsansvarig: Daniel Nilsson

Utredare: Lisa Skanser, Annika Alexander

Kvalitetsgranskning: Lisa Skanser

Tyréns Sverige ABTel: 010 452 20 00
www.tyrens.seSäte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	4
Syfte och bakgrund.....	4
Vad är en antikvarisk konsekvensbeskrivning?.....	4
Metod.....	4
FÖRUTSÄTTNINGAR	6
Gällande lagrum.....	6
Vägledande och styrande dokument.....	9
ÖVERSIKTLIG HISTORIK	11
Historik planområdet.....	14
HISTORIK BYGGNADER	17
Byggnadsbeskrivning.....	17
Förändringar.....	19
NULÄGE	20
Områdets karaktär.....	21
Siktlinjer.....	22
BEDÖMNING KULTURVÄRDEN	25
Bedömningsskala.....	25
Bebyggelsen.....	25
PLANFÖRSLAG	26
Planområdet.....	26
Planerad bebyggelse.....	26
BYGGNADERNAS SKICK	30
Teknisk information.....	30
Status.....	30

KONSEKVENSER FÖR KULTURVÄRDEN..... 33

Bedömningsskala.....	33
Vad ger en rivning för konsekvenser för kulturvärdena?.....	33
Ändring av mark och grönstruktur.....	33
Konsekvenser för stadsbilden.....	33
Konsekvenser för riksintresset [D28].....	34

KÄLLFÖRTECKNING..... 36

BILAGA 1. CHECKLISTA RIKSINTRESSE..... 37

Analys av påverkan på riksintresset.....	37
--	----

INLEDNING

SYFTE OCH BAKGRUND

Katrineholms fastighets AB (KFAB) som äger Enen 2, Sälgen 1 och Videt 1 och del av Katrineholm 5:1, vill utveckla fastigheterna. På aktuellt område ligger idag tre flerbostadshus. Området ligger i den norra stadsdelen av Katrineholms stad. Fastigheterna avgränsas av Bondegatan, Bievägen och Stensättersgatan.

Befintliga byggnader har bedömts vara i dåligt skick och tanken är att skapa möjligheter för ny bostadsbebyggelse på området.

Arbetet med upprättande av detaljplan för flerbostadshus för fastigheterna pågår. Bygg- och miljönämnden har meddelat positivt planbesked i november 2021.

Detaljplanen har placerats i prioriteringsgrupp 1 (högsta), då det finns möjlighet att bebygga området med mer än 30 bostäder. KFAB har tecknat ett köpeavtal med Katrineholms kommun i syfte att ändra fastigheternas avgränsning som i dagsläget är strikt avgränsat efter befintliga huskropparnas placering, samt att införliva omkringliggande grönyta i fastigheten.

Länsstyrelsens preliminära bedömning, i yttrande (2021-11-30) över underlag om behov av strategisk miljöbedömning enligt 6 kap. miljöbalken, är att rivningen av de aktuella lamellhusen, trädgården och närliggande park samt uppförande av hög bebyggelse kan medföra påtaglig skada på riksintresset. Då högre bebyggelse även planeras att uppföras inom det angränsande kvarteret, kvarteret Alen, bedömer Länsstyrelsen att riksintresset också riskerar att skadas genom kumulativa effekter.

Detta uppdrag omfattar en antikvarisk konsekvensbeskrivning med en bedömning avseende befintliga byggnaders tekniska skick och kulturhistoriska värde. Dokumentet ska utgöra kunskapsunderlag för beslut om detaljplan för flerbostadshus, fastigheterna Enen 2, Videt 1 och Sälgen 1 i Katrineholm.

Den antikvariska konsekvensbeskrivningen belyser planförslagets påverkan på riksintresset Katrineholm [D28], stadsbilden och kulturhistoriskt värdefull bebyggelse inom planområdet och angränsande kvarter liksom påverkan på kulturhistoriskt värdefull grönstruktur.

VAD ÄR EN ANTIKVARISK KONSEKVENSBESKRIVNING?

En antikvarisk konsekvensbeskrivning är en utredning och analys av hur identifierade kulturvärden påverkas och vilka konsekvenserna blir för området vid en föreslagen ändring av en byggnad eller ett område.

Konsekvensbeskrivningen ska redovisa hur man avser att tillgodose Plan- och bygglagens varsamhetskrav och påverkan på kulturmiljöns riksintressen direkt och indirekt. Vidare ska man redovisa hur avvägningar gentemot andra grundläggande samhällskrav har skett. Intressebeträffande mellan kulturvärdena och andra krav ska framgå. Detta för att möjliggöra för berörd myndighet att bedöma om den föreslagna avvägningen mellan olika intressen sammantaget kan anses vara fullgod från antikvarisk synvinkel.

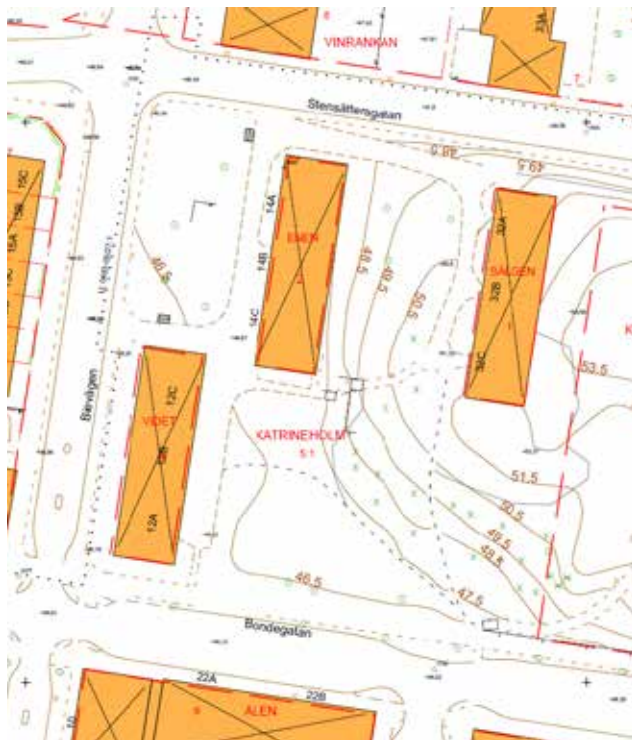
METOD

Vid värdering av kulturvärden används följande skala: Högt värde, Måttligt värde och Lågt värde.

Värderingen har föregåtts av platsbesök där byggnaderna på fastigheterna Videt 1, Enen 2 och Sälgen 1 har inventerats exteriört och interiört i trapphus, och vind. Vidare har byggnadernas omgivande miljö och aktuella miljöer för riksintresset besökts och analyserats.

För att bedöma kulturvärdena för byggnaderna och fastigheten Katrineholm 5:1 har även arkivstudier, historiska kartor, studier av litteratur och annan befintlig dokumentation.

Analysen av konsekvenser är baserad på bedömningsgrunder som presenteras i Riksantikvarieämbetets publikation "Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6§ miljöbalken - Handbok" från 2014.

Grundkarta. Källa: Katrineholms kommun.

Planområdets (Kvarteret Enen 2, Sälgen 1, Videt 1 och del av Katrineholm 5:1) ungefärliga avgränsning markerat med gult. Avgränsas av Bondegatan i söder, Bievägen i väster och Stensättersgatan i norr. Öster om planområdet ligger Solkullen/Wengströmska villan med ett höjdläge i jämförelse med omgivande miljöer.

FÖRUTSÄTTNINGAR

GÄLLANDE LAGRUM

PLAN- OCH BYGGLAGEN (2010:900)

Plan- och bygglagen (PBL) reglerar hur mark- och vattenområden används och utvecklas. Planläggning ska enligt PBL:s andra kapitel ske med hänsyn till bland annat natur- och kulturvärden och främja "ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder".

Lagen fastställer att byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. För all bebyggelse gäller varsamhetskrav och krav på anpassat underhåll.

PBL 2 KAP. 1 §

Vid prövning av frågor enligt denna lag ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen.

PBL 2 KAP. 6 § (HÄNSYN)

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. Stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan [...]

PBL 8 KAP 1 § (UTFORMNING)

En byggnad ska 1. vara lämplig för sitt ändamål, 2. ha en god form-, färg- och materialverkan.

PBL 8 KAP 9 § (TOMTER)

En obebyggd tomt som ska bebyggas ska ordnas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen.

8 KAP. 13 § (FÖRVANSKNING)

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. Bestämmelserna omfattar även tomter som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan, allmänna platser och bebyggelseområden.

UTPEKANDE

Byggnaderna har pekats ut i Katrineholms stad - bebyggelsehistorisk områdesbeskrivning (Sörmlands museum 2013:9) samt i Kulturhistorisk byggnadsinventering, Katrineholm - del av Norr (Sörmlands museum 2015). I de kommunala kunskapsunderlagen som Sörmlands museum tagit fram på uppdrag av kommunen har lamellhusen pekats ut och föreslås skyddas genom varsamhetsbestämmelser i detaljplan. Byggnadernas ursprungliga karaktär med avseende på volym, proportioner, indelning, material och materialbehandling, färgsättning samt detaljeringsnivå ska beaktas.

MILJÖBALKEN (1988:808)

Miljöbalken (MB) utgör den övergripande miljölagstiftningen. Lagen syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö.

RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÄRDEN

MB 6 kap. 13 § reglerar hanteringen av riksintressen. Kulturmiljövårdens riksintressen ska sammantaget ge en bred bild av samhällets historia, såsom den återspeglas i landskapet, med regionala variationer och särdrag.

Miljöbalkens hushållningsbestämmelser om riksintressen infördes parallellt med plan- och bygglagen 1987. Hushållningsbestämmelsernas övergripande syfte är att främja en hållbar utveckling genom att hushålla med långsiktiga och för landet väsentliga värden som kan tänkas inte bli tillräckligt beaktade utan stöd av en lag. Kulturhistoriskt värdefulla miljöer ingår bland dessa allmänna intressen. Riksantikvarieämbetet beslutar och har den nationella uppsikten av kulturmiljövårdens riksintressen. Länsstyrelsen har tillsynsansvar.

De riksintressanta kulturmiljöerna är miljöer där ett betydelsefullt historisk skeende eller företeelse särskilt väl går att utläsa eller uppleva i dagens landskap. Sammantaget ska landets riksintresseområden ge en bred, nyanserad och övergripande bild av samhällets historia och

belysa ett brett spektrum av tidsperioder, utvecklingskedan och händelser som har varit av betydelse för samhällsutvecklingen.

Det är Riksantikvarieämbetet som definierar det riksintressanta anspråket. Detta görs genom texter som dels beskriver motivet till riksintresset (det vill säga varför ett område är av riksintresse), dels beskriver hur riksintresset kommer till uttryck (det vill säga vad som skyddas). I de formella statliga anspråken ingår ingen avgränsning i karta. Länsstyrelserna redovisar dock tolkningar av områdenas utbredning i bland annat Sveriges länskarta.

Enligt miljöbalken kap 3 §6 ska "Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden (...) så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön". Vidare framgår av lagtexten att områden som är av riksintresse för naturvård och friluftsliv eller, kulturmiljövården ska skyddas mot åtgärder som innebär påtagligt skada.

Miljöbalkens föreskrifter ska ligga till grund vid myndighetsutövning enligt bland annat plan- och bygglagen. Ett av syftena med plan- och bygglagen är att väga allmänna intressen mot enskilda.

RIKSINTRESSEN ÄR SÄRSKILT VIKTIGA ALLMÄNNA INTRESSEN

De riksintressanta värdena ska vara vägledande i förändringssituationer från den önskvärda eller möjliga utvecklingen för kulturmiljön och den lägsta godtagbara standarden (undvika påtaglig skada).

Länsstyrelsen har tillsynsansvar för områden av riksintresse. Riksintressen ska skyddas mot påtaglig skada. Påtaglig skada kan bedömas uppstå även vid förändringar utanför ett riksintresseområde. Avgörande för bedömningen är i hur hög grad platsen fortsatt kommer att karaktäriseras av eller kunna återspegla det kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för utpekandet.

RIKSINTRESSE KATRINEHOLM [D 28]

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) beslutade 2020-02-12 om revidering av riksintressets beskrivningstext med motivering och uttryck.

Motivering:

Stadsmiljö som tydligt speglar järnvägsbyggandet som samhällsbildande faktor, där utvecklingsstadierna från 1860-talets anläggande av järnvägen mellan Stockholm och Göteborg till tiden före andra världskriget är läsbara. (Stadsmiljö; järnvägsstad, industristad)

Uttryck för riksintresset:

Bibehållna stadsplaner från järnvägssamhällets utbyggnadsfaser med sammanhållen bebyggelse vid järnvägsstationen och järnvägsparken, runt Stora torget och norr om järnvägsstationen vid Gröna Kulle och Västra skolan. Stadsmässig bostads-, institutions- och handelsbebyggelse som skolor, affärshus, bank- och posthus, tingshus, hotell, vattentorn, kyrka samt villor och flerbostadshus. Spridd historisk industribebyggelse. Planteringar, trädgårdar och parker t.ex. järnvägsparken, Kullbergska husets trädgård och trädalléerna längs stadsgatorna.

Karta över riksintresset. Planområdet är markerat med rött.

FÖRÄNDRING							
Områdets värden kommer att:	Förädlas	Förökas	Förstärkas	Förbli oförändrade	Försvagas	Förvanskas	Försvinna
Innebörd:	Förbättring			Neutral påverkan	Skada	Påtaglig skada	
Förhållningssätt:	Inspirera – Stärka Berika			Hänsyn Bruka varsamt	Hindra – lindra Minimera skada	Ej tillätligt Undvika skada	

Förhållningssätt till påverkan på riksintresset enligt RAÄ (2014). Åtgärder som bedöms medföra att riksintressets värden förökas eller förstärks berikar riksintresset medan åtgärder som riskerar att försvaga områdets läsbarhet och värden innebär en skada och därför bör åtgärder för att minska skadan vidtas. Åtgärder som riskerar att medföra påtaglig skada på riksintresset får inte komma tillstånd. Bearbetad illustration från RAÄ. 2014. "Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Handbok".

Fördjupat underlag:

Länstyrelsen i Södermanlands län tog 2014 fram ett fördjupat kunskapsunderlag med mål för riksintresset. Underlaget bygger därmed på den tidigare riksintresseformuleringen, men bedöms i sammanhanget fortfarande ha relevans för vad utpekandet av den riksintressanta miljön ska uppnå. Målen som definierats i ovanstående underlag är:

- De fysiska uttrycken för Katrineholms utveckling från järnvägens etablering till tiden innan andra världskriget ska bevaras och vara avläsbara i samhället.
- De tydliga strukturer som än idag är avläsbara i samhället från dess grundläggande under andra halvan av 1800-talet och under dess blomstringstid tom tiden före andra världskriget ska vara avläsbara och gott förvaltade. De enskilda komponenterna i riksintresset samt de två första stadsplanerna som givit förutsättningarna för dessa ska bevaras.
- Bibehållen funktion som kommuncentra med järnvägsverksamhet, handel i centrum, bibehållande av torgen som öppna platser, bostäder i de historiska delarna av samhället där sådan funnits. Gator ingående i rutnätplanerna bibehålls öppna och obebyggda. Tillverkningsindustri och/ eller t ex kontor bör införlivas i oanvända historiska industribyggnaderna för att upprätthålla bruk av dessa.

Det innebär att:

- Grundläggande stadsplanestrukturer från etablerings- och blomstringstiden ska bibehållas men kan kompletteras om kulturhistoriska värden beaktas.
- Järnvägstrafik genom samhället vidmakthålls.
- Centrala kommunala funktioner bör kvarligga i samhället och handel i centrum ska ges förutsättningar att leva vidare.
- Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse underhålls kontinuerligt så att människor kan bo kvar och nyttja denna.
- Industrikvarter ges förutsättningar att kunna bibehålla sin utformning.
- Trädalléer vårdas och bibehålls.

KULTURMILJÖLAGEN (1988:950)

Kulturmiljölagens (KML) syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. KML reglerar hanteringen av bland annat ortnamn och fornlämningar. I portalparagrafen fastställs att ansvaret för kulturmiljön delas av alla.

Väster om planområdet ligger Katrineholms kyrka. Kyrkomiljön är skyddad enligt 4 kap. 3§ Kulturmiljölagen (KML).

Inom planområdet finns det ingen känd fornlämning.

VÄGLEDANDE OCH STYRANDE DOKUMENT

ÖVERSIKTSPLAN

Översiktsplanen ska redovisa kommunens och länsstyrelsens syn på hur riksintressen och övriga allmänna intressen ska tillgodoses i den fysiska planeringen och har därför en särskild roll som vägledande underlag vid tillämpningen av hushållningsbestämmelserna och vid analys av riksintressen. Översiktsplanen är ett viktigt politiskt måldokument. Planen ska både vara strategisk och vägledande för beslut i plan- och lovärenden.

I Katrineholms Översiktsplan 2030, antagen 2014-11-17, konstateras att kulturarvet är en resurs och ska vara vägledande när Katrineholm utvecklas och förändras. I översiktsplanen anges att det vid det vid planeringen av ny- och ombyggnationer inom Katrineholms riksintresse för kulturmiljövärden och i närheten till byggnadsminnen ska hänsyn tas till de befintliga värdena.

Föreslagen utveckling av planområdet överensstämmer med gällande översiktsplan för Katrineholms kommun. Planområdet har användningen "Tät stadsbebyggelse där förtätning ska ske" i Översiktsplan 2030 Katrineholms kommun – del staden, antagen 17 november 2014.

GÄLLANDE DETALJPLAN

För kv Enen, Sälgen och Videt gäller stadsplanen 0483K-A963, antagen 1945-03-12. Planen benämns i nutid som Dp 0483K-A963. Stadsplanen avsåg en nybyggnad av tre flerbostadshus närmast avsett som pensionärshem.

Gällande detaljplan för Kv Enen mfl., Dp0483K-A963

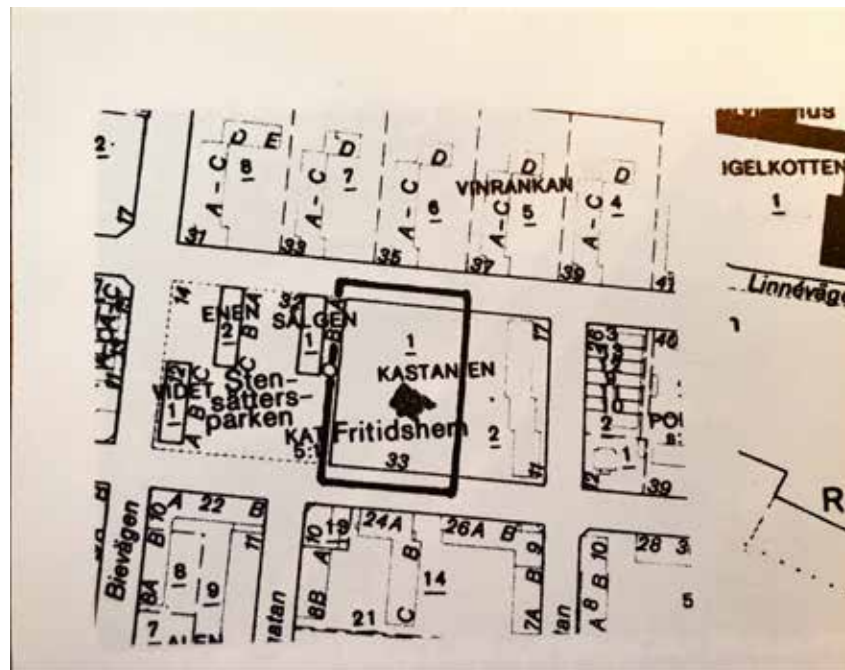
KULTURMINNESVÅRDSPROGRAM

I kulturminnesvårdprogrammet för Katrineholm kommun (1988) skrivs om stadens lamellhus från 1940- och 1950-tal. Lamellhusen har få men tidstypiska detaljer som bör hanteras varsamt och ska utgöra förebild vid eventuella nödvändiga förändringsarbeten. Särskilt nämns entréer, fönstrens utformning, de synliga taksparrarna samt materialen rött taktegel och fasader i slätputs eller tegel. Materialen och färgsättningen lyfts fram som viktiga att bevara.

"Färgsättningen har stor betydelse för denna typ av bebyggelse och hänger nära samman med idéerna bakom arkitekturen. Ursprunglig färgsättning bör därför vara vägledande".

De aktuella husen på fastigheterna Videt, Enen och Sälgen omnämns inte särskilt i programmet. Däremot anges marken mellan husen (fastighet Katrineholm 5:1) i karta som parkmark.

I programmet anges även riktlinjer för att bevara Wengströmska villan/Solkullens kulturvärden. Stor varsamhet bör gälla vid allt restaurerings- och underhållsarbete samt att ingen ytterligare bebyggelse bör tillåtas på tomten.

Utsnitt ur karta från gällande kulturminnesvårdprogram från 1988. I kartan omnämns marken mellan byggnaderna som "Stensättersparken".

ÖVERSIKTLIG HISTORIK

FÖRHISTORISK TID

Det som idag utgör Katrineholm dominerades under förhistorisk tid av lämningar från början av bondestenålder.

STATIONSSAMHÄLLET FRAMVÄXT

Västra stambanan mellan Stockholm och Göteborg invigdes 1862. Flera stationer anlades varav en i Stora Malms socken. Bangårdsområdet och ett mindre bebyggelseområde beläget norr om bangårdsområdet anlades på mark som tillhörde Stensätters gård.

Stationen fick sitt namn efter den närliggande gården Cathrineholm, möjligen för att Cathrineholm var äldsta gården i trakten.

Järnvägssträckan utvecklades under kommande år. År 1866 invigdes Östra stambanan och sträckan Katrineholm – Norrköping anslöts då. Katrineholm blev i samband med detta en viktig knutpunkt för järnvägen, vilket är en av anledningarna till att staden växte fram.

Området där Katrineholm växte fram bestod av en rik jordbruksbygd och det fanns god tillgång på bra skogsråvara. Järnvägen gav goda transportmöjligheter för att frakta varorna vilket gav förutsättningar för affärsverksamhet, något som lockade till sig hantverkare. Staden växte. År 1883 hade Katrineholm vuxit till den omfattning att ett municipalsamhälle inrättades. De första stadsstadgorna utfärdades 1887 och år 1917 fick Katrineholm stadsrättigheter och övergick till att bli en stad.

INDUSTRISTADEN

Under 1800-talets senare del växte flera industrier fram i Katrineholm. Något som smeden Gustav Robert Grönkvist var högst delaktig till. Han startade Grönkvists mekaniska verkstad som tillverkade kullager och AB Grönkvists Gjuterier. AB Grönkvists Gjuteri utgjorde ett av dåtidens mest moderna gjuterier i Sverige. I staden fanns även tillverkning av pumpseparatorer för mejeribranschen och en snickerifabrik som hade stor betydelse för stadens framväxt och utformningen av den tidiga villabebyggelsen.

Häradsekonomska kartan 1897-1901. Katrineholm växer fram med utgångspunkt från stationen i en rätlinjig planlagd struktur. Planmönstret norr om stationen är till stora delar intakt idag.

STADENS UTVECKLING

Navet i Katrineholms utveckling var järnvägsstationen. Runt järnvägsstationen växte en bebyggelse fram inklusive den service som bebyggelsen behövde i form av matbutiker etc. Även industrier etablerade sig i bangårdens närhet. Bebyggelsen kom redan från början att ordnas i tydligt planlagda tomtindelningar och uppfördes inledningsvis på mark som låg norr om järnvägen. 1880 upprättades den plankarta som reglerade bebyggelsens utbredning norr om järnvägen. I enlighet med planen uppfördes stadsbebyggelse på stationssidan av järnvägen. Planen innehöll även en öppen plats omgiven av offentliga byggnader framför stationen och anslutande rutnät av gator med trädplanteringar.

Marken söder om stationen nyttjades till att börja med som jordbruksmark, men kom senare att bebyggas i ett rutnät utifrån en stadsplan från 1895.

Industri- och järnvägsservicebebyggelse lades parallellt med järnvägsspåren.

Under 1900-talet uppstod ett behov av kunnig arbetskraft till industrierna vilket var en anledning till att fabriksägarna byggde bostäder i egen regi i syfte att locka arbetskraft till fabrikena.

Befolkningen fördubblades under perioden 1935-1950. Bostadsstandarden hade ökat och behovet av bra bostäder växte. En riktad samhällsinsats påbörjades under perioden. Så kallade "kategorihus" byggdes vilket innebar att vissa bostäder var avsedda för en viss befolkningsgrupp.

Den första generalplanen påbörjades på 1940-talet och var klar 1950. I generalplanen angavs det att egnahems- och radhusbebyggelse skulle befrämjas så att en ny och bättre stadsstruktur skulle växa fram. Efter krigsslutet 1945 köpte också staden mark och stimulerade byggandet för de som ville bygga ett eget hem.

Efter andra världskriget förelåg en kraftig inflyttning till staden samtidigt som bostadsbyggandet var lågt. Mot bakgrund av detta skapades år 1946 det allmännyttiga bolaget KFAB. De centrala norra delarna genomgick en förvandling. Äldre villabyggnader som inte ansågs tillgodose moderna krav på bostäder revs och ersattes med relativt låga flerfamiljshus, 3-4 våningar. I stadens utkanter uppfördes däremot högre byggnader, exempelvis punkthusen om 8 våningar vid Storgatan, uppförda vid slutet av 1950-talet.

Inzoomat utsnitt av ekonomiska kartan från 1958. I kartan markeras marken mellan byggderna (fastighet Katrineholm 5:1) varken som trädgård- eller parkmark. Den östra delen av Solkullens mark markeras som trädgårdsmark.

Riksdagens beslut om det så kallade Miljonprogrammet, 1965-1975, innebar för Katrineholm att det byggdes större bostadsområden i stadens södra del. Staden köper år 1968 stora markområden. I samband med förvärvet lades ett förslag till kommunalplan för Katrineholm. I förslaget angavs som målsättning att varje stadsdel inom centralorten skulle bestå av både flerfamiljs- och småhusområden. Den befintliga flerfamiljsbebyggelsen kompletterades därför med nya småhusområden.

OMRÅDET NORR

Området Norr begränsas i söder av järnvägen och mot norr av gården som gränsar mot gårdarna Katrineholm och Gärsnäs ägor. Västerut vetter området mot en tallbevuxen slänt och mot öster tar Lövasens industri- och handelsbebyggelse vid.

Området var det första att bebyggas i staden Katrineholm. Innan byggnationerna inleddes fanns här bebyggelse som hörde till gårdarna Katrineholm och Ericssberg.

En stadsplan upprättades 1891, vars huvuddrag gäller än idag.

Området var länge en utpräglad villstad. I början av 1950-talet påbörjades en byggnation av hyreshus, då flera villor revs.

1940-TALETS ARKITEKTUR

Andra världskriget fick bostadsbyggandet att stanna av och det var stor brist på många varor och byggnadsmaterial. 1945 slog den bostadssociala utredningen fast att det var dags för kommunerna att ta ett större ansvar för bostadsbyggandet som kom igång igen mot slutet av decenniet. Genom statliga lån började de kommunala bostadsbolagen bygga och förvalta hyresrätter i större skala.

Under 1940-talets efterkrigstid präglas arkitekturen av ett stramt formspråk med enkelt hållna, odekorerade slätputsade fasader i ljusa toner samt fyrkantiga ospröjsade fönster. Flerbostadshusen byggs ofta som smalhus (dvs mindre än 10 m breda) med tre våningar och med en varierad placering anpassad till topografi, terräng, befintlig växtlighet och väderstreck. Man bygger helst på berg och undviker grundläggning på lera. Att låta husen omges av en öppen struktur med träd, gärna tallar och bergknallar blir ett starkt ideal.

Folkhemmets arkitektur hade även sociala och politiska ambitioner. Den var en reaktion mot stadens trånga och osunda miljöer. "Ljus och luft" blev följdaktigen slagord. Det nya bostadsidealet var lamellhusplanen där ljusa, smala huslängor stod i rader med grönska emellan - en total kontrast till staden indelad i slutna kvarter där husen omslätter små gårdar. Så kallade Kategorihus uppfördes, speciellt avsedda för barnrika familjer, äldre samt för låginkomsttagare med en lägre bostadsstandard. Grannskapstanken fick genomslag, vilket innebar att familjen stod i centrum och all tänkbar service inom räckhåll. I Sverige blev lamellhusen den vanligaste byggnadstypen under 1940- och 1950-talen.

KATEGORIHUS - PENSIONÄRSHEM

En folkpensionsreform skedde i Sverige år 1913. Bakom reformen låg framförallt stora barnkullar från slutet av 1800-talet, men även emigration efter sekelskiftet 1900 samt industrialiseringen och inflyttningen till städerna. Till följd av arbetskraftens geografiska rörlighet var det svårt att ta hand om gamla i hemmet och kommunernas ansvar för oförsörjda äldre ökade. Gamla människor kunde under 1940-talet välja att flytta till de pensionärshem som var uppförda med hjälp av stadsbidrag. Till en början hade många äldre en negativ inställning till ålderdomshem, då anstaltsboende associerades med fattigvården. Under 1940-talet skedde dock en förskjutning på ålderdomshemmen då också de högre samhällsklasserna började nyttja servicen.

*Bild från pensionärshem 1940-tal.
Foto: Sven Järlås.*

HISTORIK PLANOMRÅDET

Utifrån äldre kartor (bland annat häradsekonomiska kartan från 1897-1901) framgår att aktuell tomt låg i stadens yttre gräns kring sekelskiftet 1800-1900. Stadsdelen fick en planläggning med tomtindelningar och gator i rutnät. Det aktuella planområdet inom Enen, Videt och Sälgen placerades efter tomtens topografiska förutsättningar och anpassades till den parkliknande grönyta som fanns på platsen sedan tidigare.

Det diagonalt löpande gångstråket som finns idag, i områdets sydvästra del, har lång kontinuitet, vilket framgår av historiska foton över området. Gångstråket kan vara en del av en äldre vägsträckning, mellan gamla landsvägen (Katrineholm – Bie), och den plats i sydöstlig riktning från planområdet där stationsområdet växte fram. En tanke är att resterna av den äldre vägsträckningen med åren blivit en genväg genom den skogsbevuxna grönytan ner mot stationsområdet.

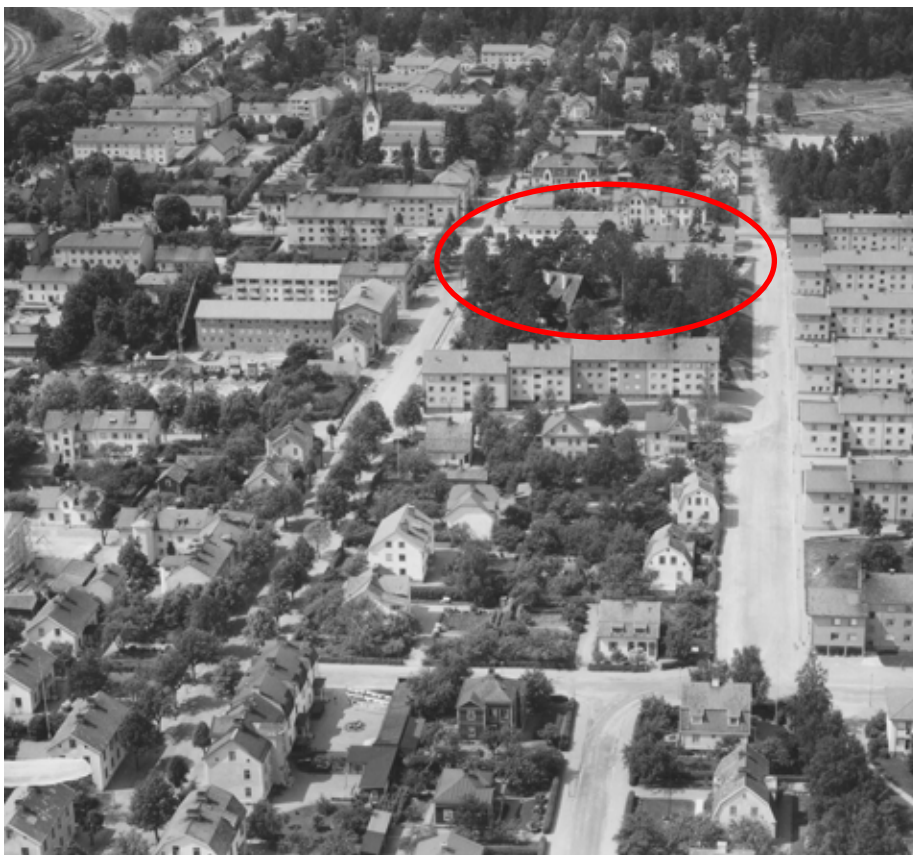

Häradsekonomiska kartan 1897-1901.

Flygfoto 1938 med vy från väster med kyrkan i centrum. Inringat är hörnet på den mark där lamellhusen kom att uppföras 1945. Det diagonalt löpande gångstråket syns väl i bilden.

Källa foto: Kattneholm.se.

Flygfoto 1958 med fokus på området Norr. Planområdet och Solkullen är inringat.
Källa: Sörmlands länsmuseum.

Flygfoto från 1962 med vy från sydväst. Planområdet och Solkullen är inringat.
Grönytorna på tomterna Enen, Videt, Sälgen och Solkullen knyts väl samman. Källa
foto: Källa foto: Kattneholm.se.

WENGSTRÖMSKA VILLAN - SOLKULLEN

En av de mer prominenta villorna som uppfördes vid sekelskiftet 1900 är den Wengströmska villan, även kallad Solkullen. Huset ritades 1907 av stockholmsarkitekten Ragnar Östberg. Katrineholmsföretaget Carl Fredriksons Träförädling AB uppförde byggnaden ursprungligen som privatbostad.

CARL FREDRIKSONS TRÄFÖRÄDLING AB

Carl Fredriksons snickerifabrik (sedermera Carl Fredriksons Träförädling AB) grundades 1876 i Katrineholm av Carl Fredrikson i samarbete med August Finlöf som då var ägare av järnvägshotellet.

Fabriken utgjorde en av de stora industrierna i det nyetablerade municipalsamhället Katrineholm och Carl Fredrikson beskrivs av kommunen som en av Katrineholms grundare. Företaget tillverkade ett stort antal produkter, däribland monteringsfärdiga hus. De flesta villorna som ritades vid fabriken hade detaljer med "snickarglädje". Särskilt populär var nationalromantik inspirerad av fornnordisk stil med drakhuvuden, runor och andra utsmyckningar.

Utsnitt från sida i Carl Fredriksons Träförädling AB:s katalog 1897 över trähus. Källa: Sörmlands museum.

Foto 1910 över Wengströmska villan, Bondegatan 33. Källa Kattneholm.se.

Ragnar Östberg

Ragnar Östberg (1866 - 1945) var arkitekt och konstnär, men även professor i arkitektur vid Konsthögskolan i Stockholm.

Östberg är känd som en av de tidiga 1900-talets främsta svenska arkitekter, och den ledande kreatören bakom Stockholms stadshus. Ett av hans sista arbeten var Sjöhistoriska museet som byggdes 1933-1936, på platsen för Stockholmsutställningen 1930.

Östbergs säregna stil är ett resultat av de intryck han fick under sin vistelse utomlands samt inflytanden från sekelskiftets nationella romantik; det leder in i 1920-talets ståtliga ambitioner att sammanfoga det nationella med det klassiskt monumentala. Hans stil beskrivs som eklektisk där kosmopolitiska och exotiska drag förenas med storsvenska ideal med ett snillrikt sinne för detaljer. Stilen bär tydliga spår av Arts and Crafts, William Morris hantverkarideal, samt senviktorianska och gotikinspirerade arkitekter som Philip Webb, Richard Norman Shaw och Charles Voysey. Han räknas som en av de mest betydelsefulla svenska arkitekterna, trots att hans klassiska stil stod i motsättning till den framväxande funktionalismen.

HISTORIK BYGGNADER

BYGGNADSBESKRIVNING

Byggnaderna ritades av dåvarande stadsarkitekt Eric Schuwert som pensionärshem. Enen ritades 1944, Videt 1945 och Sälgen 1946. Byggnaderna var sparsamt utsmyckade trevåningslamellhus med folkhemsarkitekturens ideal som förtecken. Ljust putsade fasader med mörkare sockel och lertegeltak. Fönster i avvikande och något mörkare kulör jämfört med fasaderna. De få detaljerna blev tydligt framträdande, så som de dekorativt murade tegelpartierna som ramar in entréerna, den svagt utskjutande omfattningen kring vädringsbalkongernas dörrar samt vädringsbalkongernas fronter och räcken.

På arkitekturritningarna står skrivet att lägenhetsstorlekar på 21, 25 respektive 41 kvm skapades enligt byggnadslånebyråns beräkningsnormer. Sammantaget tillskapades 26 enrumslägenheter i vardera byggnad, 12 på vardera våningsplan plus två tvårumslägenheter på vinden, en vid vardera gavel. I smålägenheterna fanns kokvrå och toalett, i vindslägenheterna fanns kök. I Videt och Sälgen fanns två badrum med badkar i källaren. I Enen fanns badrum även i vindslägenheterna utöver de två i källaren. Vindsvåningarna inrymdes i övrigt med små förråd. I källarplan på byggnaderna fanns verkstad, cykelrum, skyddsrum, matkällare, badrum med omklädningsrum, tvättstuga, tork- och strykrum. I Enen inreddes också en samlingshall med tillhörande köksutrymme och serveringsrum och på Videts ritningar står Arkiv skrivet i flera källarutrymmen, det är oklart vilket arkiv det står för.

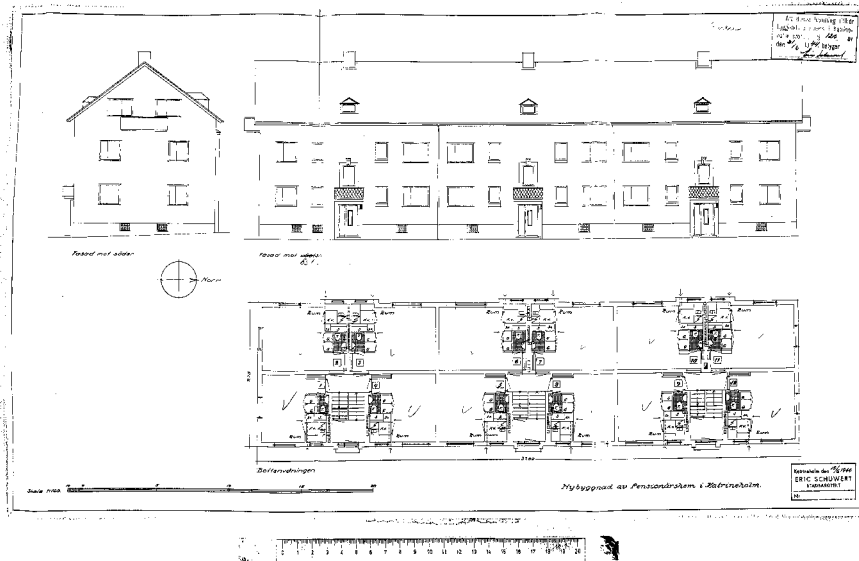
Eric Schuwert

Erick Schuwert (1908-1969) var en svensk arkitekt utbildad vid Kungliga tekniska högskolan och Kungliga konsthögskolan. Från 1935 var han anställd hos arkitekt Cyrillus Johansson i Stockholm. Han var anställd vid AB Egna hem i Vetlanda innan han blev stadsarkitekt i Katrineholm år 1942. Efter en schism kring ett försvunnet tävlingsbidrag av Schuwert lämnade han tjänsten för att 1950–1958 verka som stadsarkitekt på deltid i Vaxholm. Från 1958 drev han egen arkitektverksamhet.

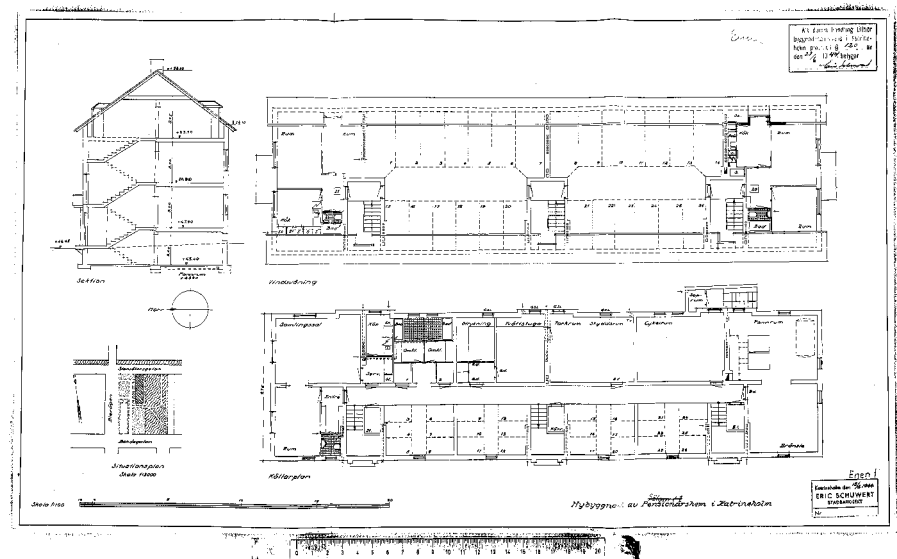
Under sin karriär som arkitekt kom Schuwert att rita flertalet läroverk, ålderdomshem och nämndhus. Några exempel på hans arbete i Katrineholm är Katrineholms högre allmänna läroverk och Katrineholms nämndhus.

Foto efter 1950 visande pensionärshemmet, Bievägen 12. Kattneholm.se

Nybyggnadsritning Enen pensionärshem. Illustrerar fasader mot söder och väster samt bottenvåning. Daterad 1944.

Nybyggnadsritning Enen sektioner samt vinds- och källarvåning. Daterad 1944.

Foto, taget efter 1950, visande pensionärshemmet, Bievägen 12. Källa: Kattneholm.se

FÖRÄNDRINGAR

Byggnaderna har genomgått en hel del förändringar. Sälgen har tilläggsisolerats och klätts i plåt. Befintlig fasadputs på Videt och Enen är en sekundär, tunn, finkornig sprutputs i färgsättning som avviker från ursprunglig. Enen och Videts balkongdörrar och fönster har utvändigt klätts med vitlackerad aluminium och entrédörrar har bytts ut till dörrpartier i ofärgad aluminium. Balkongfronter till vindslägenheter har sekundära plåtfronter. Två fönster har satts igen i samtliga byggnaders vardera gavelfasader. Tidigare lertegelpannor på taken har ersatts med betongpannor. När nämnda förändringar genomfördes är inte känt men sannolikt sker flera åtgärder under 1900-talets senare hälft.

Även markområdet har över tid delvis anpassats efter nya ideal och möjligheter, ett par parkeringsytor har etablerats invid Sälgens södra gavel och ytor framför byggnaderna samt gångvägarna har hårdgjorts och asfalterats.

De nämnda åtgärderna utfördes inte med anpassning till byggnadernas karaktär.

Ombyggnadshandlingar från 1975 visar interiöra ombyggnationer. Två enrumslägenheter slogs ihop så att det blev två lägenheter i vardera trappuppgång, per våningsplan, istället för som tidigare då det var fyra lägenheter. Vindslägenheterna byggdes också om och förstorades något. Våtutrymmen gjordes om och dusch installerades i varje lägenhet samt att nya vattenledningsrör drogs.

1989 görs en planlösningsändring och personalutrymmen tillskapas i en lägenhet i Sälgen, ingång B. Lägenheten var någon form av vårdboende.

NULÄGE

Byggnaderna Videt och Enen har putsade fasader i ljust gulbeige kulör och grå sockel. Sälgen har tilläggsisolerats med trapetskorrugerad aluminiumplåt, lackerad i vitt och grått. Den grå plåten markerar utskjutande fasadpartier i östra fasaden. Grå plåt markerar även fasadpartier mellan fönsterparen till respektive lägenhet i västra fasaden. Taken har betongpannor och plåtklädda takkupor för dagsljusinsläpp på vinden. På vardera gavel finns en balkong till vindslägenheterna. Beroende på varierande höjdskillnader så finns betongtrappor med smidesräcken framför en del entréer. Entréerna är inramade med gult utkragande tegel. Från trapphuset nås vädringsbalkonger som finns i axeln över entréerna. Fönstren har en till två lufter. Vädringsbalkongerna har front och räcke av smäckt smide i tidstypiskt utförande. Entrégolv, trappor och vilplan har ytskikt av terrazzo, cementmosaik med mörk cement och ljus ballaststen. Trapploppet har smidesräcke och överliggare i plast samt handledare i trä monterat på vägg. Lägenhetsdörrar har träfanér, troligen teak. Innerväggar i trapphuset är putsade med filtad yta och dekorationsmåleri förekommer i några av entréerna.

I två av entréerna (Bievägen 12 resp. 14) finns målningar av Gunnar Palmgren. Liknande målningar av Gunnar Palmgren finns även i ett flertal skolor i Katrineholm. Foto Tyréns.

Gunnar Palmgren

Gunnar Palmgren (1908-1998) var en bildkonstnär, tecknare, dekorationsmålare och scenograf från Luleå. Han studerade dekorationsmålning bland annat vid Tekniska skolan i Stockholm 1926-1929 och vid konstfackskolan Grande Chaumi'ere i Paris.

Han var känd för sitt impressionistiska målande av landskap och stadsmotiv samt porträtt, men även sitt skapande av intarsia. Utöver sitt konstnärsskap arbetade han som dekorchef vid Stora Teatern i Göteborg 1961-1962 samt som scenograf på Sveriges Radio 1962-1973 och vid Sveriges television.

Palmgren är känd för offentliga uppdrag i form av muralmålningar och intarsior. Några av hans verk är intarsian i Katrineholms Tingshus och Katrineholms högre allmänna läroverk samt väggmålningar i ett flertal skolor i Katrineholm. Väggmålningar av Palmgren finns även i skolor i Viggbyholm, hos Statens konstråd och kulturnämnden samt en relief i Riala kyrka.

OMRÅDETS KARAKTÄR

PLANOMRÅDET

Kvarteret Enen 2, Sälgen 1 och Videt 1 och del av Katrineholm 5:1, kännetecknas idag av en låg exploateringsgrad med mycket grönytor, enligt idealet hus i park. Mellan husen finns öppna, gröna gårdar med sparad naturmark och växtlighet, bland annat högväxta, äldre tallar och björkar. Husen följer topografin på ett tidstypiskt sätt.

Kvarterets gröna inslag skapar en mjuk övergång till Solkullens/Wengströmska villans trädgård.

RELATION TILL OMGIVANDE KVARTER

Bebyggelsens placering följer i stort kvartersindelning och gator i rutnät från 1800-talets stadsplaner. En stor del av den äldre bebyggelsen i kvarteren är ersatta med bebyggelse från andra halvan av 1900-talet och framåt.

Bebyggelsen till söder och sydöst om kvarteret Enen, Videt, Sälgen utgör funktionalistiska flerbostadshus i en förhållandevis sluten kvartersstruktur med hus vid gata. Husen utmed gatan är generellt tre våningar höga och uppförda under 1950- och 1960-talen.

Där är fasaderna gul- och rödteglade eller slätputsade i en röd kulör som samspelar väl med det röda tegelfasaderna. Taken utgörs av sadeltak som är lagda med röda tegelpannor.

Norr om planområdet, utmed Stensättersgatan, fortsätter planområdets mer öppna kvartersstruktur enligt funktionalismens ideal. Husen uppfördes under 1950-talet och är 2-3 våningar höga. De är placerade i vinkel efter väderstreck och bildar tillsammans med intilliggande grannhus en kringbyggd stor gård med gräs och träd. Byggnaderna har putsade fasader i ljusa kulörer och sadeltaken är lagda med rött taktegel. Fasaderna mot väster har balkonger med sluten front.

I hörnet Bondegatan och Biegatan ligger ett hus i två våningar i sten och rött tegel uppfört under första delen av 1900-talet. Utmed Biegatan, på motsatt sida planområdet, ligger även en låg radhuslänga från 1970-talet. Taken är klädda med rött tegel och fasaderna har rödmålade, liggande träpanel.

SOLKULLEN

Wengströmska villan har en bevarad ursprunglig nationalromantisk-karaktär och syns väl från omgivande kvarter med sin höjdplacering på Solkullen. Runt byggnaden finns en trädgårdsmark med gräs och trädvegetation i form av storvuxna tallar och björkar.

Byggnaden är en prominent representant för Katrineholms tidiga och samhällsbyggande industrihistoria med koppling till järnvägen. Ritad av den framstående svenska arkitekten Ragnar Östberg som även ritade Stockholms stadshus.

Gällande detaljplan (DP 0483-P10-1) för fastigheten omfattar skydd av byggnadens kulturvärden (q-märkning) samt naturvärden (n-bestämmelse). Syftet med märkningen är att trygga byggnadens ursprungliga karaktär och bevarande. Detaljplanen omfattar även ett rivningsförbud.

SIKTLINJER

Kyrkan utgör ett historiskt landmärke inom rutnätsplanen. På vissa platser inom planområdet finns siktlinjer mot kyrkan på grund av öppna kvartersstrukturer eller den låga bebyggelseskalan.

Solkullen/Wengströmska villan i sitt upphöjda läge ses från planområdets grönyta. Kvarterets öppenhet medger även siktlinjer över grönytan från angränsande gator.

Vy mot kyrkan från planområdet och genom angränsande kvarter. Foto Tyréns.

Kyrktornet sticker upp ovanför lamellhuset från Solkullen. Foto Tyréns.

Solkullen. Planområdet ligger till vänster utanför bild. Foto Tyréns.

Från planområdets grönyta går det att blicka upp mot Solkullen. Foto Tyréns.

Vy utmed Bondegatan med planområdet och Solkullen i bakgrunden till vänster i bild. Den öppna kvartersstrukturen står i kontrast till den mer slutna kvartersstruktur söderut i riktning mot stationen. Foto Tyréns.

Lamellhusen ligger i vinkel mot Stensättersgatan och har anpassats till terrängen. Foto Tyréns.

Planområdet med lamellhusen sett från Biergatan söderut. Byggnadernas placering innebär att man ser igenom kvarteret. Foto Tyréns.

Vy över grönytan inom planområdet. Foto Tyréns.

Vy mot Bondegatan. Foto Tyréns.

BEDÖMNING KULTURVÄRDEN

BEDÖMNINGSSKALA

Högt värde: Kulturmiljöer som är avgörande för att läsa och förstå stadens historiska berättelser och förändring över tid genom att de är särskilt representativa eller utgör en historisk unik miljö som berättar om utvecklingsförlopp, specifik tidsperiod, funktioner eller händelser.

Måttligt värde: Kulturmiljöer som är viktiga för möjligheten att läsa och förstå stadens historiska berättelser och förändring över tid genom att de är representativa för utvecklingsförlopp, specifik tidsperiod, funktioner eller händelser.

Lågt värde: Kulturmiljöer som bidrar till möjligheten att läsa och förstå stadens historiska berättelser och förändring över tid genom att de har betydelse för utvecklingsförlopp, specifik tidsperiodfunktion, funktioner eller händelser.

BEBYGGELSEN

KATEGORIBOSTÄDER

Pensionärshemmen Enen, Videt och Sälgen ritades av Katrineholms stadsarkitekt Eric Schuwert på 1940-talet och utgör exempel på kategoribostäder i en expansiv fas av Katrineholms historia som stad. Byggnaderna uppförs i ett samhällshistoriskt skeende där en stor inflyttning sker från landsbygd till stad. De utgör exempel på byggnader som

uppförs i en tidsanda när ett helt nytt samhällssystem byggdes upp med sociala institutioner och service och då bostadsstandarden förbättrades kraftigt. Pensionärshemmen byggdes med hjälp av statsbidrag i kommunal regi i samband med ökade krav på det offentligas ansvar för omsorgen om de äldre. Planlösningen i byggnadernas utformades också efter normer som den för tiden nya bostadsforskningen resulterat i.

PLACERING

Arkitekten var mån om att behålla naturmiljön. Placeringen av byggnaderna är typisk för tiden, "hus i park" och med anpassning av bebyggelsen till naturen, terräng och topografin snarare än tvärtom. Väderstreck och den luftiga placeringen är optimal i ett byggande som strävade efter mycket solljus och luft. Kvarteret uppvisar en välbevarad ursprunglig planering i rutnätsplanen.

BYGGNADSTEKNIK

Byggnadstekniskt är Enen, Videt och Sälgen tidstypiska med stomme av betong och mursten. En del ursprungliga byggnadsdelar är bevarade som berättar om byggnadernas uppförandetid.

"STENSÄTTERS-PARKEN"

I skiss i kulturminnesprogrammet omnämns grönytan mellan Enen, Videt, Sälgen som Stensättersparken (se s. 10 ovan). Någon annan källa till omnämnande som park har inte hittats vid denna

kulturmiljöutredning. Bedömningen är att grönytan speglar funktionalismens ideal om hus-i-park och inte en park som ingår som uttryck för riksintresset Katrineholm såsom Järnvägsparken.

Det diagonalt löpande gångstråket som finns idag i området sydvästra del visar troligen på ett äldre rörelsemönster och på ett historiskt markutnyttjande från tiden innan den strikta planläggningen av Katrineholms norra delar. Historiska spår som berättar om hur man tidigare har rört sig i landskapet och vilka målpunkter som varit betydelsefulla är viktiga att värna om i framtida utveckling.

SAMMANTAGEN BEDÖMNING

Kvarteret uppvisar en välbevarad ursprunglig placering i rutnätsplanen.

Byggnaderna i kvarteret Enen, Videt, Sälgen främsta kulturvärde är att de står som exempel på kategoribostäder vid tiden. I övrigt bedöms de inte uppvisa någon högre teknisk kvalitet för årsringen 1940-tal med hus i park. Årsringen finns representerad i andra kvarter i Katrineholm och är därför inte unik i sitt slag. Genom de förändringar som genomförts, som inte gjorts med hänsyn till byggnadernas ursprungliga byggnadsmaterial och karaktär, kan byggnaderna inte tillskrivas några betydande byggnadshistoriska värden. Sammantaget bedöms byggnaderna ha ett måttligt kulturhistoriskt värde.

PLANFÖRSLAG

Nedan sammanfattas planförslaget för ny detaljplan.

PLANOMRÅDET

Planområdet ligger inom det område i Katrineholm stad som i kommunens bebyggelsehistoriska områdesbeskrivning benämns som område Norr.

Syftet med detaljplanen är att skapa förutsättningar för att riva befintliga bostäder för att kunna bygga nya. Merparten av kvarteret kommer att bebyggas. Mot Solkullen lämnas en ca 12 meter obebyggt grönyta mot fastighetsgränsen.

Planen utgör ett led i Katrineholm kommuns arbete och mål om att möjliggöra för cirka 4000 nya bostäder till år 2030.

PLANERAD BEBYGGELSE

Förslaget omfattar nybyggnad av flerbostadshus i ett våningsantal mellan fyra till sex våningar. Kvarteret är stängt med huskroppar som ligger placerade mot gata med en något varierande storlek på förgårdsmark. Placeringen minskar intrycket av barriär mot gatan och från kvarterets norra sida - Stensättersgatan - föreslås en öppning in mot gårdsytan mellan husen.

Gårdsytan har en topografi som ansluter till befintlig topografi på Solkullen i öster. Under gården byggs ett parkeringsgarage med en hiss till gatuplanet.

För att samspela med kringliggande kvartersfasader varierar valet av fasadmateriell mellan tegel och fasadskivor med puts. Balkonger ligger placerade ut mot gata och på taken föreslås bland annat röda tegelpannor.

Förslag 2023-09-15,
ADDAC Arkitektur och
Projektledning.

"Helikopterperspektiv" från nordost. Förslag 2023-09-15, ADDAC Arkitektur och Projektledning.

Vy från norr på Biegatan/fasader mot Biegatan. Förslag 2023-10-04, ADDAC Arkitektur och Projektledning.

Vy från söder på Biegatan/fasader mot Biegatan. Förslag 2023-10-04. ADDAC Arkitektur och Projektledning.

Vy från väster på Bondegatan/fasader mot Bondegatan. Förslag 2023-10-04, ADDAC Arkitektur och Projektledning.

Vy från Bondegatan mot Solkullen/fasad mot Bondegatan. Förslag 2023-10-04, ADDAC Arkitektur och Projektledning.

Vy från nordost mot gården. Förslag 2023-10-04, ADDAC Arkitektur och Projektledning.

Vy från öster på Bondegatan mot Solkullen/Wengströmska villan (vit kub på höjden). Förslag 2023-10-04, ADDAC Arkitektur och Projektledning.

Vy från Solkullen mot Bondegatan och kyrktornet. Förslag 2023-09-15, ADDAC Arkitektur och Projektledning.

Vy väster på Stensättersgatan/fasader mot Stensättersgatan. Förslag 2023-10-04, ADDAC Arkitektur och Projektledning.

Vy från Stensättersgatan mot Solkullen. Förslag 2023-10-04, ADDAC Arkitektur och Projektledning.

Vy från väster på Stensättersgatan mot Solkullen. Förslag 2023-09-15, ADDAC Arkitektur och Projektledning.

Vy från öster på Stensättersgatan mot Solkullen. Förslag 2023-10-04, ADDAC Arkitektur och Projektledning.

BYGGNADERNAS SKICK

TEKNISK INFORMATION

Information från nybyggnadsritningar samt okulär besiktning.

Byggår: 1945-47.

Grundläggning: Grundmurar nedfördes till berg eller till fast morän. 1 meter breda grundgravar grävdes för hjärtmurar, 0,7 meter breda för övriga väggar. Dessa fylldes med sprängsten och betong E-150. Själva grundmurarna gjöts av betong med upp till 20-25% sparsten. Bjälklagsplattor gjöts av vibrobetong.

Källarbjälklagets uppbyggnad: Armerad betong, koksaska, kraftpapper, kutterspån, trägol.

Mellanbjälklag och vindsbjälklag: bärande betongplatta med bandjärnskramlor för regler till överliggande trossbotten. Utfyllnad mellan regler med tung fyllning av kalkgrus eller torr sand sedan trägol.

Vindsbjälklag: Nätarmerad betong, packad träkolsstybb och bjälklagsplatta.

Stomme: Gasbetong, tegel och trä.

Fasader: Puts och plåt.

Fönster: 2 - glas kopplade med karmar och bågar av trä. Videt och Enen utvändigt täckt med vitlackerad aluminiumplåt.

STATUS

I samband med den antikvariska bedömningen på plats så genomfördes även en övergripande inventering av byggnadernas skick. Lägenhetsinteriorer har inte inventerats.

När underhåll genomförts och vilket år uppvärmnings-, ventilationssystemet, elektiska installationer samt vatten och avloppsrör är ifrån har inte kunnat fastställas. Uppgifter har sökts hos KFAB samt i bygglovshandlingar. Om de olika tekniska installationerna är från 1975, då fastigheterna renoverades och byggdes om, så finns det skäl att anta att livslängden på respektive del uppnåtts. Byggnaden lär sannolikt även ha relativt dålig energiprestanda.

Byggnaderna är i behov av totalrenovering. Brister som noterades okulärt i samband med platsbesöket var:

- Sprickor och bom i putsade fasader samt putsbortfall.
- Otillräcklig avledning av dagvatten från byggnaderna med fuktansamlingar i fasad som följd, synligt både utvändigt i fasad och invändigt i väggar. Dränering är nödvändig.
- Fönsterbågar och karmar (Sälgen) har underhållsbehov, eventuellt krävs reparation på verkstad.

- Plåt i fasad och på tak; fönsterbleck, plåtbeslagning på vädringsbalkonger, vattskivor, hängrännor och stuprör, plåtbeslagning på takkupor och takluckor är i behov av översyn, ev. krävs byten och i övrigt föreligger behov av målningsunderhåll.
- Stuprörens skarvar och infästning i fasad behöver justeras.
- Påväxt av mossa på takens betongpannor.
- Tegelskorstenar är i behov av fogkomplettering.
- Flagnande färg på vindskivor, sannolikt behöver virke åtminstone delvis bytas.
- Innerdörrar, trappor och snickerier är i slitet skick och ytskikt behöver i flera fall renoveras.
- Smidesräcken på balkonger vid trappor är i behov av rostskyddsbehandling och ommålning.
- Invändiga ytskikt på tak, väggar och golv är slitna och smutsiga.

Enen. Bristande dagvattenavledning och fuktuppslag på fasad.

Videt. Bom och sprickor i putsen samt putsbortfall.

Sälgen. Mosspåväxt på tak samt underhållsbehov av takplåt, fönster och plåt i fasad.

Sälgen. Underhållsbehov av fönster och flagande färg på stuprör.

Enen. Rum i källaren med kakel på väggar. Tidigare badrum.

Videt. Terrazzogolv, handledare, smidesräcke och lägenhetsdörrar.

Videt. Fuktskador i yttervägg i källare.

Samtliga foton s. 32 - 33 Tyréns.

KONSEKVENSER FÖR KULTURVÄRDEN

I detta kapitel bedöms konsekvenserna för befintliga kulturvärden inklusive värdebärande karaktärsdrag och delar, utifrån scenariot att bebyggelsen rivs, enligt följande bedömningsgrader:

BEDÖMNINGSSKALA

Stora negativa konsekvenser uppstår när betydande påverkan sker i kulturmiljö med höga bevarandevärden ur ett nationellt, regionalt eller lokalt perspektiv. Höga kulturvärden kan representeras av mycket värdefulla enskilda objekt och miljöer. Om påverkan innebär att miljöns eller byggnadens kulturhistoriska värden skadas eller får till följd att viktiga samband och strukturer går förlorade uppstår stor negativ påverkan och bör därför inte genomföras.

Måttliga negativa konsekvenser uppstår när kulturhistoriska värden påverkas i mindre grad än ovan. Kulturmiljö som fragmenteras så att dess helhet inte kan uppfattas. Strukturer och samband försvagas och blir mindre tydliga. Enstaka kulturvärden, välbevarade, unika eller på annat sätt värdefulla i ett lokalt perspektiv går förlorade. Alternativa lösningar bör övervägas.

Små negativa konsekvenser innebär att åtgärderna riskerar att minska delar av aktuella kulturhistoriska värden, men påverkar inte helheten och bedöms som acceptabla. Samband och strukturer kan även i framtiden uppfattas.

Positiva konsekvenser uppstår när projektet bidrar till att tydliggöra och förstärka kulturmiljöns samband och strukturer.

VAD GER EN RIVNING FÖR KONSEKVENSER FÖR KULTURVÄRDENA?

Kvarteret Enen, Sälgen, Videt utgör en tydlig årsring för 1940-talets bebyggelse med terränganpassade hus i park, placerade efter väderstreck. Vid en sammantagen bedömning är dock uppfattningen att kvarteret har ett måttligt kulturvärde (avsnitt bedömning av kulturvärden). Sammantaget bedöms en rivning ge måttliga negativa konsekvenser.

ÄNDRING AV MARK OCH GRÖNSTRUKTUR

Planförslaget innebär ingrepp i topografin. Marken kommer bland annat att höjas för ett parkeringsdäck. Viss terränganpassning av tillkommande bebyggelse går att utläsa i planförslaget. En trappning av byggnaderna utmed Bondegatan mildrar en tvär övergång till höjden. Solkullens topografi bedöms fortsatt vara läsbar från omgivande gator.

Grönsstrukturen förändras påtagligt eftersom dagens grönyta till största delen blir kringbyggd. Det bedöms bli negativ påverkan på efterkrigstidens årsring med hus-i-park. Bruksvärdet bedöms minska då grönområdet blir av mer privat karaktär. Det bedöms som positivt att Solkullens trädgård mjukt övergår till en grön innergård i planförslaget.

Gångstråket mellan byggnaderna utgör ett rörelse-

mönster med historisk kontinuitet. Planförslaget innebär att gångstråket försvinner.

Sammantaget bedöms ändringen av mark och grönstruktur ge måttliga negativa konsekvenser.

KONSEKVENSER FÖR STADSBILDEN

Planförslaget bedöms inte innebära negativa konsekvenser för läsbarheten av Katrineholms rutnätsplan. Förslagets stadsmässiga uttryck med huskroppar som ligger i linje och följer gatustrukturen bedöms snarare tydliggöra planmönstret.

Planförslaget innehåller hus upp till sex våningar. Det höjer bebyggelseskalan i relation till omgivande kvarter. Det nya kvarteret riskerar att bli dominant i stadsbilden och därmed ta uppmärksamhet från äldre bebyggelse. Det är positivt att tillkommande bebyggelse anpassas i färgskala och materialval till vad som är karaktäristiskt för Katrineholm.

Det finns en risk att en högre bebyggelseskala förminskar Solkullens monumentala läge på höjden. Avståndet mellan villan och tillkommande bebyggelse minskar denna risk. Det blir ett fortsatt avstånd (ca 12 meter) mellan tillkommande bebyggelse och fastighetsgränsen för Solkullen. Därutöver bedöms tilläggens uppdelning i olika byggnadsvolymer bidra till att upplevelsemässigt bryta skalan.

Befintliga siktlinjer mot kyrkan riskerar att begränsas ytterligare genom att kvarteret sluts och tilläggen får en högre höjd. Orienteringen i staden med kyrkan som riktmärke bedöms försvagas i liten grad eftersom det inte är ett medvetet anlagt siktstråk med kyrkan som fond som påverkas.

Siktlinjer utmed Bievägen samt Tingshusgatan bedöms inte påverkas av planförslaget.

Sammantaget bedöms planförslaget ge måttliga negativa konsekvenser.

KONSEKVENSER FÖR RIKSINTRESSET [D28]

Innebär projektet påverkan på riksintresset? Riskerar påverkan att bedömas som "påtaglig"?

Enbart Länsstyrelsen får göra bedömningen huruvida en åtgärd i ett riksintresse är att betrakta som påtaglig eller ej. Tyréns analys måste därför betraktas som ett försök att förstå frågan, utan att föregå länsstyrelsens slutliga bedömning.

Det är den kulturhistoriska läsbarheten som ska utvärderas i förhållande till riksintresset. Det vill säga i hur hög grad platsen också fortsatt kommer karaktäriseras av och återspegla det riksintressanta sammanhanget. Åtgärder som påverkar både miljön som helhet och enskilda objekt ska bedömas (RAÄ, 2014).

Byggnaderna i aktuellt planområde är ritade 1944-1946 . Riksintresse-motivering tar fasta på

stadens utveckling före andra världskriget. De enskilda husen bedöms därför inte vara uttryck för riksintresset. Däremot bedöms rutnätsplanen, som de är inordnade i, vara en del av det riksintressanta uttrycket. I närheten finns flera andra uttryck såsom Katrineholms kyrka, järnvägsparken, Kullbergsska husets trädgård och trädalléerna längs stadsgatorna.

Följande uttryck bedöms särskilt relevanta att utvärdera i förhållande till planförslagets läge och utformning:

- Bibehållna stadsplaner från järnvägssamhällets utbyggnadsfaser.
- Siktlinjer mot kyrkan och Wengströmska villan.
- Planteringar, trädgårdar, parker och trädalléerna längs stadsgatorna.
- Förändring av topografi - relation till den rätvinkliga stadsstrukturen och medvetet placerade byggnader i dominant lägen som Solkullen/Wengströmska villan.

I bilaga 1 återfinns genomgång av planförslagets påverkan på uttryck inom riksintresset utifrån Riksantikvarieämbetets bedömningsgrunder (RAÄ, 2014). Nedan sammanfattas dessa slutsatser.

Projektet innebär att kvarteret förtätas och att rutnätsstadens täta och sammanbyggda struktur flyttas längre norrut än den varit tidigare.

Rutnätsplanen bibehålls och planförslaget följer den historiska kvartersindelningen. Karaktären förändras och blir mer stadsmässig.

En årsring för stadens utbyggnad efter andra världskriget försvinner med rivning av befintliga bostadshus inom planområdet. Dessa byggnader bedöms i sig inte utgöra uttryck för riksintresset.

Husen i planförslaget är generellt högre i jämförelse med omkringliggande hus. Variation i höjder, utformning och färgsättning bidrar dock till att skalan av tillkommande bebyggelse upplevelsemässigt bryts ner något. Det är positivt att det sker en nedtrappning av byggnadernas höjd utmed Bondegatan.

Den visuella upplevelsen av Solkullen/Wengströmska villan bedöms påverkas. Siktlinjer från Biergatan och delar av Bondegatan och Stensättergatan upp mot villan förloras eller begränsas till viss del genom planförslagets sammanbyggda huskroppar.

Tillkommande bebyggelse riskerar genom sin höjd och sammanbyggda struktur att i viss grad begränsa siktlinjer mot kyrkan från Solkullen. Detta bedöms dock inte som en prioriterad vy för att uppleva kyrkan som orienteringspunkt i staden.

Genom förslaget sker en omvandling från "hus-i-park" till innergård. Det innebär även viss grad av förändring av topografin genom markbearbetningar inom planområdet. Solkullens topografi och trädgård bedöms inte påverkas. Den friliggande

villan på höjden bedöms fortsatt att uppfattas som en självständig markör i stadslandskapet.

Det föreligger en viss risk att projektet kan ge upphov till kumulativa effekter i form av en höjd bebyggelseskala i staden som påverkar stadsbilden.

Det är positivt om nya trädrader planteras framför husen. Det kompletterar och stärker befintliga alléer utmed Biegatan och Bondegatan. Det behöver säkerställas i exploateringsavtalet som tecknas inför planens antagande.

Sammantaget är det Tyréns bedömning att förslaget innebär att riksintressets läsbarhet riskerar att försvagas i liten grad. Detta beror på att tillkommande bebyggelse genom sin sammanbyggda volym i högre grad konkurrerar med Wengströmska villan i jämförelse med nuläget. Några befintliga siklinjer mot villan och kyrktornet kommer att förloras eller begränsas. Slutligen finns även en risk för kumulativa effekter av en högre bebyggelseskala. Rutnätsplanen tydliggörs av det nya kvarterets struktur, vilket bedöms som positivt för riksintresset. Det bedöms också som positivt för riksintresset med fler bostäder i centrum för att stärka handel och service.

Siktlinje mot kyrkan. Foto Tyréns.

Vy mot kyrkan. Foto Tyréns.

	FÖRÄNDRING						
Områdets värden kommer att:	Förädlas	Förökas	Förstärkas	Förbli oförändrade	Försvagas	Förvanskas	Förvinna
Innebörd:	Förbättring			Neutral påverkan	Skada	Påtaglig skada	
Förhållningssätt:	Inspirera – Stärka Berika			Hänsyn Bruka varsamt	Hindra – lindra Minimera skada	Ej tillåtligt Undvika skada	

KÄLLFÖRTECKNING

Katrineholms kommun. 2014. Översiktplan 2030. Del staden. Antagen av kommunfullmäktige, 2014-11-17 § 18

Katrineholms kommun. 1988. Sörmländsk bygd under 7000 år, Kulturminnesvårdsprogram för Katrineholms kommun.

Länsstyrelsens i Södermanlands län. Yttrande 2021-11-30. Ärendebeteckning 402-7959-2021. Undersökning om behov av strategisk miljöbedömning avseende detaljplan för Enen 2, Sälgen 1, Videt 1 och del av Katrineholm 5:1, Katrineholm, Katrineholms kommun.

Länsstyrelsen i Södermanlands län. 2014. Kunskapsunderlag. Riksintresse för kulturmiljövården. Katrineholm (D28). https://www.lansstyrelsen.se/download/18.2e0f9f621636c8440272f513/1528782118596/d28_katrineholm-kunskapsunderlag.pdf

Riksantikvarieämbetet. 2014. Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken. Handbok. 2014-06-23. <https://www.raa.se/app/uploads/2014/07/Handbok-riksintressen-140623.pdf>

Riksantikvarieämbetet. Riksintressen för kulturmiljövården – Södermanlands län (D). https://www.raa.se/app/uploads/2022/06/D_riksintressen.pdf

Sörmlands digitala museum.

BILAGA 1. CHECKLISTA RIKSINTRESSE

ANALYS AV PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSET

Utgör föreslagen ny exploatering en påverkan på riksintresset och i så fall på vilket sätt?

Följande uttryck bedöms särskilt relevanta att utvärdera i förhållande till planförslagets läge och syfte.

Frågeställning	JA/NEJ	Kommentar
Vad försvinner och tillkommer?		
Försvinner enskilda objekt, strukturer eller visuella och funktionella samband som har betydelse för läsbarheten av den riksintressanta miljön?	Nej	<p>En rivning av befintliga byggnader inom planområdet påverkar läsbarheten av stadens utveckling efter 2:a världskriget. Tolkningen är dock att de enskilda objekten inte är ett uttryck för riksintresset då fokus är: "utvecklingsstadierna från 1860-telets anläggande av järnvägen mellan Stockholm och Göteborg till tiden före andra världskriget är läsbara".</p> <p>Befintlig grönyta tas i anspråk eller förändras. Gränsen mellan Solkullens trädgård och befintligt hus i park enligt funktionalismens planeringsideal går från att vara mer flytande till att bli en mer tydlig gräns.</p> <p>Eventuell plantering av trädrader skulle komplettera och stärka befintliga alléer.</p>
Tillkommer nytillskott som påverkar kulturmiljöns skala, form och karaktärsdrag på ett sådant vis som negativt inverkar på läsbarheten, d.v.s. möjligheterna att förstå och uppleva av den kulturhistoriska utvecklingen i landskapet?	Ja	<p>Katrineholms byggnadsskala norr om stationen är generellt låg, 2-4 våningar, även om det finns exempel på högre hus. De nya bostadshusen uppförs i 4-6 våningar och blir högre än omgivande hus. Det blir därmed ett nytt dominerande inslag i stadsbilden inom rutnätsplanen. En årsring i form lamellhus från 1940-tal försvinner samtidigt som tillägget förtydligar rutnätsplanen.</p>

Frågeställning	JA/NEJ	Kommentar
Är påverkan visuell eller funktionell?		
Påverkas siktlinjer, skala, sammanhang, rums- ligheter, orientering eller andra aspekter av den visuella upplevelsen av miljön på ett sådant vis som inverkar negativt på möjligheterna att förstå och uppleva den riksintressanta miljön?	Nej	<p>Solkullen/Wengsströmska villan i dominerande höjdläge riskerar att förminska i relation till den nytillkomna bebyggelsen. Avståndet mellan villan och tillkommande bebyggelse minskar denna risk.</p> <p>En utjämning av höjdskillnader inom kvarteret riskerar att påverka läsbarheten av hur topografi och bebyggelse förhåller sig till varandra. Av förslagshandling daterad 2023-09-15 är det svårt att utläsa hur stora förändringarna av topografin blir. Dagvattenkassetter riskerar att göra intrång i berget. Medvetna grepp i arkitekturen är att fånga upp större nivåskillnader i terrängen och den tillkommande bebyggelsen är lägre närmast höjden vid Wengströmska villan. Vid Bondegatan blir huset 4 1/2 våningar och vid Stensättersgatan 4 våningar. Marken har en tydligare lutning utmed Stensättersgatan och Bondegatan.</p> <p>Siktlinjer upp mot Solkullen/Wengströmska villan påverkas från Biegatan på grund av ett mer slutet kvarter skapas.</p> <p>Idag syns kyrktornet från Sollkullen ovan den befintliga bebyggelsen. Siktlinjer mot kyrkan kommer att förloras.</p>
Påverkas rörelsestråk, kommunikationsleder eller andra funktioner och förutsättningar med betydelse för möjligheten att bruka, förvalta och röra sig inom miljön?	Ja	Tillkommande bebyggelse skapar ett mer slutet kvarter och kvarstående grönytor blir privata inom planområdet. Möjligheter att röra sig inom kvarteret som idag finns kommer att förloras. Befintligt stadsplanemönstret består och tydliggörs.
Kan åtgärden innebära att tillgängligheten till miljön minskar, att området fragmenteras, bar- riärer skapas eller att möjligheterna att besöka miljön på annat sätt försvåras?	Nej	Det enskilda kvarteret blir mer slutet (se ovan). Men till riksintresset som helhet bedöms tillgäng- ligheten fortsatt som god.

Frågeställning	JA/NEJ	Kommentar
Är påverkan direkt eller indirekt?		
Är det troligt att åtgärden kan komma att följas av andra åtgärder eller särskilda anläggningar vilka i sig kan medföra negativa konsekvenser?	Ja	Det är möjligt att höjning av skalan inom kvarteret på sikt innebär att andra projekt med högre exploateringsgrad kan komma att tillskapas inom eller i anslutning till riksintresset.
Finns det risk för att åtgärden på sikt minskar möjligheterna att bruka och förvalta miljön, eller leder till en sådan ändrad användning av miljön att läsbarheten av det riksintressanta kulturhistoriska sammanhanget påverkas negativt?	Nej	Förslaget innebär fortsatt bostäder. Det bedöms som positivt för riksintresset med fler bostäder i centrum för att stärka handel och service. En allmän grönyta försvinner.
Är påverkan tillfällig eller bestående?		
Innebär åtgärden att möjligheterna att förstå och uppleva eller bruka den riksintressanta miljön kraftigt försämras under en begränsad tid?	Nej	Åtgärden är permanent.
Försvinner riksintressanta egenskaper och uttryck eller tillkommer nytillskott som påverkar den riksintressanta miljön negativt på ett varaktigt, irreversibelt vis?	Ja	Konsekvenserna är varaktiga.

Frågeställning	JA/NEJ	Kommentar
Vilka egenskaper påverkas?		
Påverkar åtgärden de egenskaper som är centrala för läsbarheten och upplevelsen av miljön – d.v.s. de, eller delar av de, fysiska uttryck utan vilka det riksintressanta kulturhistoriska sammanhanget inte längre kan läsas?	Nej	Bedömningen är att egenskaper som är avgörande för läsbarheten och upplevelsen av riksintresset som helhet påverkas.
Påverkar åtgärden sådana egenskaper som stödjer eller förstärker läsbarheten och upplevelsen av miljön?	Nej	Det är positivt om stadens alléer kompletteras och stärks. Platsen topografiska förhållanden påverkas genom markarbeten och utfyllnader.
Hur påverkas miljöns värden?		
Förloras eller förvanskas de värden som ligger till grund för utpekandet?	Ja	Solkullens trädgård får ett nytt sammanhang.
Försvagas dessa värden så att området mindre väl belyser det riksintressanta kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för utpekandet?	Nej	Tyréns bedömning är att det riksintressanta kulturhistoriska sammanhanget fortfarande kommer att vara läsbart.

Tyréns AB, 118 86 Stockholm, www.tyrens.se